

ΤΙΤΛΟΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ:

Αθηναϊκοί Περίπατοι στα Τέλη του 19^{ου} με Αρχές 20^{ου} αι.

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ:

Χατζητσάκου Ειρήνη Βασιλική

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ:

Καλαφάτη Ελένη

ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗΣ:

10-3-2009

ΛΕΞΕΙΣ ΚΛΕΙΔΙΑ:

Αθήνα _περίπατος _ flâneur _Ροϊδης _Ξενόπουλος _λογοτεχνία

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στόχος της παρούσας εργασίας είναι η ανάδειξη των αθηναϊκών περιπάτων στα τέλη του 19ου ως τις αρχές του 20ου αι. Αναλυτικότερα, ο αθηναϊκός περίπατος εντάσσεται στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του ελεύθερου χρόνου, της νέας αστικής ζωής. Οι κάτοικοι του ελεύθερου ελληνικού κράτους πραγματοποιούν περιπάτους, και τους εντάσσουν στην καθημερινότητά τους. Οσμίζονται την πρωτεύουσα που συνεχώς διευρύνεται και αλλάζει, έρχονται σε επαφή με άλλους Αθηναίους, διασκεδάζουν και κοινωνικοποιούνται. Ταυτόχρονα, οι λογοτέχνες και δημοσιογράφοι της εποχής, είτε πραγματοποιούν οι ίδιοι περιπάτους και καταγράφουν τις εντυπώσεις τους, δημιουργώντας λογοτεχνικούς περιπάτους, είτε σχολιάζουν τους περιπάτους των Αθηναίων, καταγράφοντας ότι τους εντυπωσιάζει από την καθημερινότητα της πόλης. Έτσι λοιπόν, στην παρούσα εργασία το ενδιαφέρον εστιάζεται από τη μια, στη διερεύνηση του αθηναϊκού περιπάτου, ως καθημερινή πρακτική στη νεοελληνική πρωτεύουσα, και από την άλλη στην παρουσίαση δυο διαφορετικών λογοτεχνικών Αθηναϊκών περιπάτων, που καταδεικνύουν δυο αντιθετικές οπτικές, ενδεικτικές της εποχής, ως προς την αντιμετώπιση της πρωτεύουσας από το γραπτό λόγο της εποχής.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας, εξετάζεται το φαινόμενο του περιπάτου, ως πρακτική στην καθημερινή ζωή των κατοίκων της Αθηναϊκής πρωτεύουσας, στα τέλη του 19ου ως της αρχές του 20ου. Αναλυτικότερα αναζητούνται τα ιδιαίτερα πολιτισμικά χαρακτηριστικά του αθηναϊκού περιπάτου, που τον διαφοροποιούν σαφώς από τον ευρωπαϊκό αλλά και τον περίπατο που πραγματοποιείται στις ελληνικές επαρχιακές πόλεις. Ο αθηναϊκός περίπατος αποτελεί την κατεξοχήν αστική εμπειρία, που δύναται να αντιληφθούν όσοι βιώνουν τη νέα αστική ζωή. Η εμπειρία του περιπάτου στην πρωτεύουσα, δεν μοιάζει με το σεργιάνι των

επαρχιακών ελληνικών πόλεων, παράλληλα όμως, αδυνατεί να μοιάσει, αν και αποτελεί ζητούμενο της εποχής, στα ευρωπαϊκά πρότυπα.

Το 19ο αι. κομβική φιγούρα της ευρωπαϊκής αστικής εμπειρίας υπήρξε ο περιπατητής. Ο flâneur, αποτυπώνεται στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία και υιοθετείται στο ελληνικό λογοτεχνικό λεξιλόγιο. Οι Έλληνες λογοτέχνες, είτε γίνονται οι ίδιοι περιπατητές και καταγράφουν τις εμπειρίες του από τη ζωή στην πόλη, είτε παρουσιάζουν διάφορους τύπους περιπατητών.

Σημαντικοί περιπατητικοί προορισμοί στο κέντρο της Αθήνας της εποχής είναι οι μεγάλες κεντρικές πλατείες, το Ζάππειο, η Δεντροστοιχία, οι νέες μεγάλες λεωφόροι κ.α.. Μακρινοί περίπατοι, γίνονται στα Πατήσια, τους Αμπελόκηπους, τα Φάληρα, την Κηφισιά και το Χαλάνδρι. Αν και ο περίπατος πραγματοποιείται στο δημόσιο χώρο της πόλης, εν τούτοις οι διαφορές στις κοινωνικές διαστρωματώσεις, είναι καθοριστικές για το είδος της εμπειρίας του περιπάτου.

Η μετατόπιση του περιπατητικού ενδιαφέροντος συνδέεται με τρεις κυρίως παράγοντες. Πρώτον, οι καιρικές αλλαγές, επηρεάζουν την επιλογή του τόπου. Επιπλέον με τη δημιουργία νέων δρόμων, οι περιπατητές εγκαταλείπουν παλιότερες περιπατητικές διαδρομές και μετακινούνται σε νέες. Τέλος, παρατηρείται η δημιουργία άτυπων κανόνων των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, με τους οποίους ορίζουν κατάλληλες ημέρες περιπάτου, σε συγκεκριμένους περιπατητικούς προορισμούς. Πρόκειται για τις προσπάθειες των ανώτερων κοινωνικών στρωμάτων, να διαφοροποιηθούν σαφώς από τα άλλα κοινωνικά στρώματα, τα οποία αν και ασκούν κριτική, εν τούτοις ακολουθούν τους κανόνες και υιοθετούν τις νέες περιπατητικές διαδρομές.

Αν και η αθηναϊκή κοινωνία, στα τέλη του 19ου αι. βρίσκεται υπό διαμόρφωση, χωρίς αυστηρή κοινωνική διαστρωμάτωση και με μεγάλες διαφορές από την ευρωπαϊκή πραγματικότητα, εντούτοις παρατηρείται είτε η αύξηση μεταφράσεων κανόνων καλής συμπεριφοράς που αφορούν στον περίπατο -η εισαγωγή δηλαδή κοινωνικών προτύπων από την «ανεπτυγμένη δύση», είτε η εμφάνιση εκδόσεων που παρουσιάζουν τους κανόνες της ελληνικής κοσμιότητας ή της ελληνοπρεπούς συμπεριφοράς στη δραστηριότητα του περιπάτου -κανόνες δηλαδή που προωθούν την «πολιτισμένη» ελληνικότητα και εντάσσονται στις προσπάθειες σύνδεσης της εθνικής ταυτότητας των νέων Ελλήνων με τους αρχαίους.

Στον αρθρωμένο γραπτό λόγο της εποχής, διατυπώνεται η καθολική εμπλοκή των αισθήσεων στη διαδικασία του περιπάτου. Στη δημόσια ζωή του 19ου αι. και δη στους περιπάτους, κυριαρχεί ο παράγοντας της όρασης. Ταυτόχρονα όμως, στο δημόσιο χώρο, τα μυριάδες ακουστικά και οσφραντικά ερεθίσματα είναι αδύνατο να αγνοηθούν. Οι επανειλημμένες αναφορές στα τυχαία αλληλοσκουντήματα και τους διαγκωνισμούς των

περιπατητών, καθώς και οι αναφορές στα γλυκίσματα και τα αφεψήματα που απολαμβάνουν οι περιπατητές στο τέλος της διαδρομής, ενισχύει την πίστη της πολύ-αισθητηριακής εμπειρίας του περιπάτου, παρά τις έμμεσες αξιολογήσεις τους.

Στο δεύτερο μέρος της εργασίας, το ενδιαφέρον εστιάζεται στη γραπτή αποτύπωση του περιπάτου μέσα από δύο λογοτέχνες της εποχής, τον Εμμανουήλ Ροΐδη και τον Γρηγόριο Ξενόπουλο. Εδώ το ενδιαφέρον εστιάζεται στην ανάδειξη δυο αντιθετικών, λίγο έως πολύ, λογοτεχνικών περιπάτων. Ο περίπατος γίνεται αντιληπτός μέσα από τις προσωπικές οπτικές των δυο συντακτών. Η επιλογή της αλλαγής αντιμετώπισης του φαινομένου του περιπάτου, από μια δραστηριότητα του ελεύθερου χρόνου, ένα κοινωνικό-ιστορικό (πολιτισμικό) δηλαδή φαινόμενο με ειδικά χαρακτηριστικά, στην ανάδειξη του περιπάτου, ως λογοτεχνική διαδρομή μέσα στην πόλη, συνδεδεμένη άμεσα με το προσωπικό φίλτρο του δημιουργού του, θεωρώ πως καταδεικνύει την πολυσημία του φαινομένου και τη σημασία του.

Ο Ξενόπουλος, μέσα από τη λογοτεχνική διαδρομή που ακολουθεί, στο παιδικό περιοδικό Διάπλασις των Παίδων, παρουσιάζει εξιδανικευμένη την εικόνα της πόλης των Αθηνών, αποσιωπώντας οτιδήποτε θυμίζει το πρόσφατο παρελθόν και αντικρούει την ευρωπαϊκή της όψη. Ο λόγος του δομεί κυρίως γύρω από τα αρχιτεκτονικά στοιχεία της πόλης, τα μνημεία του ένδοξου παρελθόντος και τις προόδους της νέας πρωτεύουσας. Ο χαρακτήρας των κειμένων είναι εκπαιδευτικός και προσφέρει πληθώρα πληροφοριών για τα μνημεία, τους δρόμους και γενικότερα την πόλη. Στις επίμονες και λεπτομερείς περιγραφές των μνημείων, των κτηρίων ή των οδών, θέτει αξιολογικά κριτήρια και όλες οι κρίσεις, είναι πάντα θετικές, εξιδανικευμένες και σύμφωνες με τον κεντρικό στόχο του, την ανάδειξη του δημόσιου χώρου της Νέας Αθήνας που συνεχώς προοδεύει. Ο λόγος του, συνδέεται άμεσα με τα ειδικά χαρακτηριστικά των αναγνωστών του περιοδικού, τόσο τα κοινωνικά, «ταξικά» όσο και τα πολιτισμικά, καθώς και με τους ίδιους τους στόχους του περιοδικού, στήνοντας ένα ηθικό σύστημα αξιών, το οποίο επιδιώκει να μεταλαμπαδεύσει στους νεαρούς αναγνώστες. Πρόκειται για τον περίπατο που χαρτογραφεί και παρουσιάζει επιλεκτικά τη Μνημειακή όψη της πόλης των Αθηνών. Επιπλέον, παρουσιάζει τις διαφορετικές μορφές που λαμβάνει το πλήθος, διαφορετικές δηλαδή συνθέσεις ανθρώπων, αναφορικά με το χαρακτήρα και τη φυσιολογία της οδού, για την οποία κάνει λόγο, κάθε φορά.

Αντίθετα ο Ροΐδης διατρέχει τις οδούς και εστιάζει στην άσχημη πλευρά της Αθήνας, στην ανατολική της όψη, στις ελλείψεις των υποδομών και της υγιεινής. Αντιμετωπίζει την Αθήνα με υπεροψία, σε σχέση με τις ευρωπαϊκές πόλεις. Στους περιπάτους του, επιλέγει να εστιάσει σε όσα τον ενοχλούν και τον δυσκολεύουν στην καθημερινή περιδιάβαση. Μιλά για την απουσία βασικών υποδομών, αναφέρεται στις δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και την

έλλειψη υγιεινής. Οι χαμηλές κοινωνικές ομάδες βιώνουν εντονότερα το πρόβλημα της ρυπαρότητας της πόλης, μια και στους τόπους όπου ζουν συσσωρεύονται οι βιοτεχνίες της πόλης. Επιπλέον, οι αξίες και οι θεσμοί του νέου ελληνικού κράτους, παρουσιάζονται σαθροί και αποτυπώνεται έντονο το στοιχείο των πελατειακών σχέσεων μεταξύ των πολιτευόμενων και των ψηφοφόρων. Εκτός από την ανεπάρκεια των υποδομών, απουσιάζουν πλήρως, νόμοι και θεσμοί που να προάγουν την εκπαίδευση των πολιτών στο επίπεδο της υγιεινής και της καθαριότητας. Η Αθήνα της εποχής πάσχει, όχι από έλλειψη συνείδησης των προβλημάτων, αλλά από την ανυπαρξία της πρόθεσης για οργανωμένη, μεθοδική και οριστική αντιμετώπιση των προβλημάτων. Αυτό, δεν εστιάζεται μόνο, σε όσα συμβαίνουν στο κέντρο της πόλης, αλλά επεκτείνεται και στους εξοχικούς περιπατητικούς προορισμούς, που πλήττονται εξίσου.

REVIEW

This thesis is focused to the Athenian walking from the late 19th to the first years of the 20th century. More specifically, strolling in Athens belongs to free time activities of the new urban live. Citizens of the recently freed Greek state would walk through the streets, capturing the aroma of the capital, which was constantly becoming bigger and changing, and they would meet with other Athenians ...on their way, enjoy their lives and socialize. At the same time, contemporary writers and journalists would commit their impressions of their own promenades through Athens to paper, creating literature specifically concerning these strolls, while also commenting on this favourite habit of their fellow Athenians and relaying their conception of Athenian everyday life.

In this regard, this thesis focuses on researching the Athenian Promenade as a daily life activity on the one hand, while also presenting two pieces of literature that describe the Athenian stroll on the other. Through these pieces of writing, two opposing viewpoints are presented which are both representative of this time epoch, and illustrate each writer's standpoint of how the capital was presented in writing during that time period.

In the first part of the thesis, I research the phenomenon of walking as an everyday life practice of the Athenian citizens from the late of 19th [until] to the first years of the 20th century. More specifically, I look into the specific cultural elements of Athenian walking, which diversify it both from the cases of European and that of the Greek provinces.

The Athenian walking is the par excellence experience, and only those living in the new urban way of life can actually acknowledge it. The experience of walking in the Athenian

capital doesn't resemble that of the promenade in a provincial city, nor does it reach the European standards.

The recurring figure of the European urban life which appears in all forms of art (literature poetry paintings ect) is the walker. The French word 'flaneur' (meaning wanderer) was frequently found in European literature and was also adapted with various transformations into Greek literature of the time as well. Greek writers became walkers themselves, accounted their everyday urban life experiences and depicted different types of walkers among the Athenian citizens of that time.

Important Athenian walking destinations of that period are the Zappeio, the big central squares, the Dedrostixia area, the new big boulevards of Athens, ect. Long distance walkings are in Kifisia, Patisia, Ambelokipous Halandri and Falira. Even though these strolls take place in public areas of the city, social stratification is a decisive factor concerning the type of walking experience.

It seems three major factors determine the shift of interest in choosing walking routes. Firstly, the weather conditions are affecting the decisions about the walking places. Secondly as new roads are created, walkers quit the older routes and turn their attention to the newer ones. Finally, informal rules of the upper social classes appear where they arrange appropriate walking days and places for every specific walking destination. In effect, this is an effort on the part of the upper classes to diversify themselves from the other classes. On the other hand, even though originally the lower classes criticize this new phenomenon, eventually they follow these new rules and adopt the new walking routes themselves.

In the late of 19th century, the Athenian society is still under formation, without having strict or closed social classes, and varying greatly from the European reality. In the case of walking, however, it is remarkable how the following two instances are cited: First, translations of rules concerning proper behavior patterns particularly for walking in public are on the increase. With this step it is obvious that an introduction to the social etiquette of the 'developed west' is noted. Secondly, publications appear which present the rules for Greek standards of accepted social behavior for walking, - in other words, rules which put forward the 'civilised' Greek image. All the above is considered part of the effort to connect the national modern Greek identity with the ancient one.

In the written speech of that period, we observe an involvement of all of the senses in the walking procedure. In the 19th century public life and especially in walking, sight is

considered the master of the senses. Simultaneously, however, there are myriads of stimuli appealing to the senses of smell and hearing that cannot be ignored.

In the second part of this thesis, there is a focus of attention pieces of writing describing walking, by two writers of that period, Grigorios Xenopoulos and Emmanuel Roidis. It concerns two different, oppositional pieces of writing. Here walking is depicted through the two writers' personal standpoint. At this point we see a shift in the way the topic of walking is handled in this thesis. Originally, in the first part, it is viewed as a free time activity, thus a historical socio-cultural phenomenon with specific characteristics. Now, in this second part, we view the act of walking as a route through the city as portrayed in literature, always through the personal viewpoint of the given artist. In this way, the manifold aspects of this phenomenon and its significance are demonstrated.